

KENDİNİ YAZAN HABİTUS

ELYESA KOYTAK

VakıfBank Kültür Yayınları: 0418
İnsan ve Toplum: 036

KENDİNİ YAZAN HABİTUS:
CEMAL SÜREYA ŞİİRİNİN SOSYOLOJİSİ
ELYESA KOYTAK

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Mesut Bostan

Kitap Editörü
Muhammed Fazıl Baş

Sayfa Uygulama ve Kapak
Yümna Sarıkaya

Son Okuma
Büşranur Hazar

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No:7/A1 – Kat 13
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2025

ISBN 978-625-5848-38-3

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul
Tel: 0212 412 1700
www.mega.com.tr - info@mega.com.tr
Sertifika No: 44452

1. Baskı: Kasım 2025

KENDİNİ YAZAN HABİTUS

CEMAL SÜREYA ŞİİRİNİN
SOSYOLOJİSİ

ELYESA KOYTAK

ELYESA KOYTAK

1989 İstanbul. Galatasaray Lisesinden mezun oldu. Sosyoloji lisans eğitimini Galatasaray Üniversitesinde, yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesinde tamamladı. İstanbul Medeniyet Üniversitesinde hazırladığı doktora tezi *Mesleğin Dönüşümü: Hekimler ve Avukatlar* adıyla kitaplaştı ve 2023'te TÜBA TESEP ödülünü kazandı. Meslekler, elitler, sosyal tabakalaşma ve eşitsizlik konularında araştırmalarını sürdürmektedir. İki şiir kitabının yanı sıra (*Hicretsizlik*, 2015; *Bütün Nehirler Bizimdir*, 2020), bir eleştiri kitabı vardır (*Anlamın Kıyameti: Modern Türk Şiiri Üzerine Denemeler*, 2017). *Fayrap* dergisinin editörlüğünü yürütmüş olan Koytak ayrıca Ezra Pound'un üç şiir kitabını tercüme etmiştir. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	13
Şiir Sosyolojisi İçin Kalkış Noktası	21
Edebiyat: Toplumun Aynası	23
Şiirdeki Toplum: İlişkisel ve Süreçsel	26
Bourdieu'den Hareketle	30
Sosyolojide Edebî Vaka İncelemeleri	36
Hülasa	42
Yeni Bir Şiir Neye Karşı Doğar?	47
1950'lere Gelindiğinde Türk Şiiri Alanı	49
Mülkiye, Geçmişin Telafisi ve Alana Giriş	61
Habitus Yankısı: Sezai Karakoç	69
Kuşak Çatışması Yahut <i>Şiir Sanatı</i>	74
Kendini Yazan Habitus	89
Aşkın Mizahı	90
Kederin Soyutlanması	97
"Gülün Tam Ortasında" Dilin Dönüşümü	104
İmgenin Kitap Hali: <i>Üvercinka</i>	114
Göçebenin Evi	123
Sonuç	131
Ekler	137
Kaynakça	145
Dizin	153

ÖNSÖZ

Sosyal bilim öğrencileri tez konusu belirlemeleri gerektiğinde sıklıkla şahsi ilgi alanlarını veya hayatlarında maruz kaldıkları sorunları düşünürler. Bir yanıyla doğal olan bu durum, değer yargılarının bilimsel nesnellikle sancılı ilişkisine dair Weber'den bu yana oluşan eski bir literatürün konusudur. Ancak daha önemlisi, şahsi bir ilgiyi tüketmek için değil, beslemek için yapılacak bir araştırmanın bitmemesi ihtimalidir. Mesela şiir hakkında tez yazmak isteyen bir öğrencide çok önceden yerleşmiş bulunan şiire dair merak, haz ve bilgi şemaları, kütüphanede sürekli yeni kaynak ve metinleri keşfederek kaybolmayı başlı başına bir amaç hâline getirebilir. Dahası, araştırmacının bu şekilde nesnesi tarafından yoldan çıkarılmaya teşne oluşu başlarda ne kadar entelektüel bir keyif verse de, konunun hakkını vermek uğruna giderek zorlaşan bir ihtimama dönüşebilir. Yüksek lisans gibi kısıtlı bir sürede bitirilmesi gereken bir akademik çalışma için tehlikeli bir sınanmadır bu.

2015-2016'da bu çalışmayı yaparken Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Boğaziçi Üniversitesi Aptullah Kuran Kütüphanesi ve İSAM Kütüphanesinde uzun vakitler geçirdim. Kütüphanelerde bulduğum 1950'lerin dergilerini, şiir kitaplarının ilk baskılarını, daha sonra basılmamış kitapları, Mülkiye'ye dair pek çok kaynağı ve hatıratı tez yazmaktan sapma pahasına iştahla okudum. Bu çalışma bir yanıyla böyle öznel bir sınanmadan, bir yanıyla da bir sosyoloji yüksek lisans tezi olduğu için ait olduğu bilimsel ala-

nın nesnel sınanmasından geçti. İki saati aşkın süren savunmada jürideki değerli akademisyenlerin, çoğuna hak verdiğim eleştirel görüşlerinden nasibini aldı. Ancak sonraki yıllarda doktora tez-
zim ve diğer çalışmalarım başka konulara odaklandığı için uzun süre tez hâlinde kaldı.

Şimdi kitaplaştıırken, o zamandan bugüne güçlenen bilimsel yetkinliklerimin hangi kısımlara dokunduğunu açıklamam gerekiyor. Aslında tezin ağırlık noktasını oluşturan, bu ki-
taptaki üçüncü bölümde az sayıda değişiklik yaptım. İkinci bölü-
me habitus yankısı hakkındaki kısmı yeni ekledim. Teorik kalkış noktasını içeren birinci bölümü elden geçirdim. Giriş ve sonuç bölümlerini tezdeki naif ama açık iddiayı koruyarak daha uzun ve ayrıntılı yazdım. Dolayısıyla tezden farklı değil, fakat acemi ve aceleci kısımları tashih edilmiş ve ana argümanı tahkim edilmiş bir metin oldu.

Tezin tamamlanması ve jüri karşısına çıkabilmesi danış-
manım Doç. Dr. Bülent Küçük sayesinde oldu. Hem içeriğe dair görüşleri hem de sabrı ve yapıcı tavrı için kendisine minnettarım. Dr. Öğr. Üyesi Olcay Akyıldız'a tez sürecine edebiyat açısından katkıları için müteşekkirim. Kitaplaştıırken Doç. Dr. Fazıl Baş ve Dr. Öğr. Üyesi Habil Sağlam müthiş bir titizlikle metni oku-
dular, eksiklerini giderdiler ve geliştirmem gereken yerleri göster-
diler. Prof. Dr. Lütü Sunar ve Hakan Arslanbenzer öteden beri varlıklarıyla güven verdiler. Tezi İngilizce yazmıştım; Türkçesi-
nin ilk okumasını Mehtap Nur Öksüz yaptı ve tercümede kay-
bolan yerleri tespit edip anlamlı şekilde dönüştürdü. Son olarak, Dr. Öğr. Üyesi Mesut Bostan'a desteği ve kitabın yayımlanmasına vesile olduğu için teşekkürü borç biliyorum.

Kitap başlığından itibaren şiir sosyolojisi olma iddiasını taşıyor. Bir şairin şiir hakkında ne yazdığını merak edip bu sa-
tırlara gelenler, bir sosyoloğun yazdıklarıyla karşılaşmaya hazır

olmalı. Şiirin sosyolojisini yapmanın bir şair için ne anlama geldiğini tartışmayı başka fırsatlara bırakıyorum.

Elyesa Koytak

31 Temmuz 2025, Üsküdar

Şiirin çabası, farklı da olsa bir bilgi, keskin de olsa bir şuur meselesi olarak anlaşılırsa olay tamamen insani bir seviyede ele alınmış, şiirin “verilmiş” olan yanı ihmal edilmiş olur; ve sonunda nasıl bir zamanlar “sociologie” doğmuşsa bir gün de “poèmologie” ortaya çıkıverir.
İsmet Özel (1977, s. 49).

Bir yanda siyasal, toplumsal, ekonomik, ideolojik fenomenlerin dünyası var; öte yanda edebiyat eseri bir başına, muğlak ve aynı zamanda belli anlamlarla dolu. Bu iki ayrı kıta tamamlayıcı şekillere sahip olsalardı ne harika olurdu. Ancak bu hayalden başka bir şey değil.
Roland Barthes (1963, s. 145).

Wittgenstein, konuşulamayan şey hakkında sessiz kalınmalıdır der. Ama şunu söylemek de hakkımızdır: Hakkında konuşulamayan şeyin araştırılması gerekir.
Norbert Elias (2000, s. 184).

GİRİŞ

Bu kitap şiirin doğuşunu insani bir seviyede incelemeyi amaçlıyor. İnsani seviye veya düzlem, insanın her şartta ünsiyet, ilişkisi, irtibat içinde oluşuna; kendi başına olmadığına işaret eder. Sosyolojinin kökeninde bulunan *socius* takip eden, eşlik eden anlamına gelir. Bu nedenle insanı toplumsal açıdan görmek ona eşlik eden, irtibat hâlinde olduğu gerçeklikleri araştırmanın merkezine almak demektir. Şiirin doğuşunu tam olarak insan oluşla açıklamak gerektiğinde devreye giren sosyolojik açıklama, metafizik açıklama gibi şiiri başka bir şeyin, ilhamın açıklanamaz sonucuna indirgemek yerine, şiire dışsal ama irtibatlı fenomenlerle şiir metni arasındaki ilişkiselliği kurmayı hedefler ve böylece, her bilimsel faaliyetin nesnesinin nasıl oluştuğunu açıklamakla mukayyet olmasından dolayı, bir *poèmologie* yahut şiirbilimi hâlini alabilir. Kısacası sosyoloji şiiri ilhamdan çok insan eseri kabul eden ve açıklayan bilimsel yollardan biri olabilir.

Bu kitapta Cemal Süreya özelinde İkinci Yeni denilen şiir tarzının nasıl doğduğu sosyolojik açıdan incelenecektir. İkinci Yeni hakkında mevcut bilgiler aslında fazla dağınık değildir. Her şeyden önce, bu şiir tarzı CHP'nin 27 yıllık tek parti rejiminin bittiği ve Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 seçimlerinden sonra, bilhassa 1950'lerin ikinci yarısında doğmuştur. 1950'ler Türkiye'nin ABD merkezli Batı blokunda yer aldığı Soğuk Savaş'ın ilk on yılıdır. Aynı dönemde tarımda makineleşme başlamış, köyden kente göç hız kazanmış, kentte alt ve orta sınıfların

kalabalıklaştığına şahitlik edilmiştir. Çalışma hayatından tüketim sosyal ilişkiler katmanlı ve karmaşık bir hâle geçmektedir. Bu cümleler İkinci Yeni'nin makro ölçekte sosyopolitik bağlamını verir. 1950'lerin dünyasıyla ilgili daha fazla ayrıntı sayıp dökmek mümkündür ama karşımızdaki manzaranın genel hatları değişmeyecektir.

Diğer yandan İkinci Yeni, Garip şiirinin tıkanmasıyla; bir anlamda sanatsız dilin ve sıradan insanı anlatmanın imkânlarının tükenmesiyle ortaya çıkmıştır. Kapalılık, belirsizlik, alışılmış söz dizimini bozmak, mısra kurulumunda esneklik, imgecilik ve soyutlama, deformasyon gibi teknikler İkinci Yeni'nin baskın özellikleri olarak hemen her çalışmada anılır. Gerçeküstücülük, Dadaizm, varoluşçuluk gibi Batılı akımların da etkisiyle Türk şiirinde modernizmin ve özerkliğin uç bir örneğini verdiğini iddia eden çalışmalar çoktur. Artık şiirde ne söylendiği değil, nasıl söylendiği önemlidir. Bu cümlelerdeki tespitler İkinci Yeni'yi teknik özellikleri bakımından değerlendiren bir çerçeve sunar. İkinci Yeni'nin poetikası, söz sanatları, gelenekle ilişkisi vs. üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır (Karaca, 2005; Korkmaz, 2007; Sarıkaya, 2014) ama ne kadar nüanslı ve ayrıntılı analizler yapılırsa yapılsın bu çerçevenin dışına taşacak bir poetik özellik şimdiye kadar bulunmamıştır.

Burada hızlıca özetlenen iki bilgi kümesinin içerdiği tespitler arasında doğrudan birbirini gerektiren bir ilişki yoktur. Toplumsal değişimin şiirde değişimi getirdiğini söylemek hem her toplumsal değişim döneminde şiirin değiştiğini göstermeyi hem de analitik açıdan toplumsal değişimin poetik değişim için gerek şart mı yeter şart mı, tetikleyici mi hazırlayıcı mı, eşlikçi mi yoksa hızlandırıcı mı olduğunu ispat etmeyi gerektirir. O hâlde sosyopolitik bağlamla şiirdeki teknik özellikler arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Manidar biçimde, İkinci Yeni'yi ilk eleştiren

“toplumcu gerçekçi” isimlerin yaptığı böyle bir ilişki kurmak olmuştur. Attila İlhan, Memet Fuat ve Asım Bezirci yeni şiiri başından itibaren anlamsızlık ve gerçekten kaçışla tanımlamış; İkinci Yeni şairlerini açıkça Demokrat Parti’nin “baskıcı politikaları” karşısında boyun eğip sanat için sanat anlayışına sığınmakla suçlamışlardır (Bezirci, 1974; Fuat, 2000; İlhan, 1996). Bu eleştirilerin hiçbirinde İkinci Yeni şairlerinin hangi baskıcı politikadan çekindikleri, neyi kaybetmeyi göze alamadıkları açıklanmamıştır. Şiirin “kapalı” olması âdeta akla ilk gelen açıklamayla siyasetin “açık” şiir yazmaya izin vermemesi gibi, kendisi de gerekçelendirilmemiş bir iddiayla açıklanmak istenmiştir. Makro ölçekte bağlamla şiir arasında hızlı, spekülâtif, politik ve son tahlilde eleştirmenlerin şiir alanındaki ideolojik konumlarından başka bir şey yansıtmayan, tek yönlü bir belirlenim ilişkisi kurulup geçilmiştir. Ayrıca siyasetin şiiri doğrudan belirlediği yönündeki bu itham, şiiri içeriğe indirgemiş ve yeni bir şiir tekniğinin gelişiminin nasıl mümkün olduğunu es geçmiştir.

Makro sosyopolitik bağlamla şiir arasında, ideolojik açıdan daha tarafsız görünen ama yine tek yönlü bir belirlenim ilişkisi kuran başka bir yorum da vardır: İkinci Yeni 1950’lerde ilk örnekleri görülen yeni şehir hayatının, bireyin, oluşma hâlindeki kitle toplumunun ifadesidir (Altun, 2018; Demir, 2017). İkinci Yeni modern hayatın çapraşık ve gerilimli insanının şiiridir (Sarıkaya, 2014). Ancak fazlasıyla soyut olan bu “yeni hayat” veya açıklanmadan kabul edilen homojen bir kalıp görünümündeki “yeni insan”ın bir anda nasıl oluştuğu izah edilmemiştir. Modernleşme sürecinin 1839 tarihli Tanzimat’la başlatılmasında neredeyse ittifak edilen bir ülkede modern insanın, öncesi yokmuş gibi 1950’lerde oluştuğu, bu yaklaşımı tekrar eden çalışmalarda soruşturulmaz. Bu yeni hayat ve insan İkinci Yeni şairlerinin hangilerinde ne oranda tecessüm etmiştir? Yeni insan neden illa

şiiirde kendini göstermeyi tercih etmiştir? Bu sorular cevaplanmış değildir. Yeni bir hayat tarzının bir şair kuşağını hemen kuşatacağı; ayrıca şiirde hemen yeni teknik özellikler getireceği önermeleri de sınanmamıştır.

Meseleyi modernleşme yerine şehirleşme kavramı üzerinden okumak daha netamelidir. Şehirleşme denilen makro bağlamın nesnel göstergeler üzerinden basit düzeyde takip edilmesi mümkündür: 1950’de bütün Türkiye’de il ve ilçe merkezlerindeki nüfus oranı %25 iken 1960’a gelindiğinde %31,9’a varmıştır (TÜİK, 2023: 6). Bu oranın 1927-50 arasında %24-25 civarında seyrettiği düşünülürse elbette bahsi geçen on yılda kayda değer bir artış söz konusudur. Yine 1950’de 819 bin olan Ankara nüfusu 1960’ta 1 milyon 321 bine çıkmıştır. Ankara nüfusu içinde şehirli oranı da %43’ten %59’a çıkmıştır. Bu da önemli bir artışa tekabül eder. Bu artışı yeni bir şiirin arkasındaki sebep kabul etsek dahi, şehirleşmenin edebiyata neden yeni insan olarak yansması gerektiğini açıklamak gerekir. 1950 öncesinde %25 olan şehirli nüfusu veya 819 bin olan Ankara nüfusu yeni insanın oluşumu için neden yetmemiştir? Yeni insanı yaratan şehirleşme dinamiklerinin izini, 1950 gibi politik ve idari bir kategoriye bir kenara bırakırsak, nereye kadar geri götürmek mümkündür? Ankara ve Türkiye dışında şehirleşmenin yaşandığı her dönemde ve ülkede illa yeni bir insan doğmuş ve bu yeni insan illa yeni bir şiiri doğurmuş mudur?

Sonuçta İkinci Yeni şiirinin neden ve nasıl doğduğu meselesi, güncel çalışmalarda bile, örneğin “karmaşık” denilerek (Armağan, 2011: 119), etrafından dolaşılan bir konu olagelmıştır. Bu nedenle İkinci Yeni hakkında akademik literatür baskın biçimde tematiktir: 2025 Haziran itibarıyla YÖK’ün tez veri tabanında “İkinci Yeni” anahtar kelimesiyle yapılan taramada 53 tez görünmekte olup bunların konuları İkinci Yeni’de ölüm, İstanbul, kent, din, kadın, sinema vs. şeklindedir. Bu açmazın